

Lukáš Senft: Komu patří houby: etnografie houbařiny jako formy vícedruhové sociality

Posudek disertační práce

Předložená disertační práce je cenným příspěvkem k debatě o aktuální otázce, jaký souvisejí současné environmentální proměny se společenskými vazbami a kulturními praktikami. Téma „houbařiny“ je jak mezinárodně atraktivní, tak má potenciál rezonovat v českém kontextu, kde je vztah k houbám spojen s mnoho národními autostereotypy. Autor se správně soustředil (oproti předchozí verzi práce) na to, co nám praktiky spojené s houbami mohou říci o konceptu obecně sdílených statků. Sleduje etnograficky různé způsoby, jak lidé začleňují houby do sociálního života a jakým způsobem tak houby přispívají k utváření vztahů a hodnot spojených s životním prostředím. Zajímají ho tudíž otázky, jak se jejich prostřednictvím utvářejí alternativní ekonomické vztahy, environmentální etika či mezidruhová péče.

Především bych zdůraznil, že autor – oproti první verzi práce - vhodně zúžil konceptuální aparát, doplnil velmi čtivé autoetnografické vsuvky a správně revidoval některé své dílčí tvrzení a závěry. Houbaření jako potenciální alternativní strategie pro řešení světové potravinové krize tak ustoupilo do pozadí a pozornost je více věnována tomu, jak se lidé se zájmem o houby vztahují k teritoriím a životnímu prostředí a jaké afektuální vztahy k němu navazují.

Koncept obecně sdílených statků není v práci jen podrobně představen, ale také kriticky zhodnocen. Právě případ sběru lesních plodin autorovi umožňuje ukázat, že klasická definice tohoto pojmu je příliš omezená a že je nutné počítat s variantami, které zahrnují i jiné typy vztahů než dané opozicí vlastnit/nevlastnit. Právě ambivalentní praktiky spojené s houbami naznačují, že je takové pojetí vlastnictví příliš zjednodušené.

V úvodní části autor dostatečně shrnuje dosavadní sociologické a antropologické výzkumy o vztazích hub a lidí, včetně v posledních letech spíše popularizačních aktivit, které představují houby jako nový objekt zájmu a říši organizmů s potenciálem řešit současné environmentální výzvy. V metodologické části představuje kvalitativní metodologii, se kterou pracoval, a způsob sběru etnografických dat, který podrobně dokumentuje i v přílohách.

V části o obecně sdílených statcích, která je podrobnou diskusí prací, které se tomuto pojmu věnují, především autor dochází k vlastní adaptaci pojmu „tiché obecnění“, které se klasické definici tohoto konceptu vymyká, a rozšiřuje jej na praktiky, u nichž není společná správa a sdílení statků primárním cílem zúčastněných. Analyticky pak ukazuje tyto praktiky na utváření praxe zpřístupňování lesů a sběru lesních plodin, a to i v historické perspektivě. Dochází k zjištění, které sice může být na první pohled očividné, ale má zásadní dopady na to, jak u nás lesní ekosystémy spravujeme, a to, že dnešní lesy byly historicky zformovány jako hospodářský zdroj, především pro těžbu dřeva, a jejich „mimo-produkční“ funkce se tak ocitly na okraji ekonomického i mocenského zájmu. Dále se věnuje podrobně tomu, jakým způsobem si utváří vztah k houbaření prostřednictvím „tichého obecnění“ česká amatérská mykologie. Moderní dějiny české mykologie jsou specifickým tématem, které přesahuje záměr této práce, dovolím si proto jen drobný detail: pro hodnocení mykologické expertízy Miroslava Smotlachy bych autorovi doporučil článek, který ji poměrně zásadně zpochybňuje (Cejp, K., Fassatiová, O., Kotlaba, F., Moravec, Z., Pouzar, Z., Skalický, V., Urban, Z.: Hodnocení činnosti Dr. Františka Smotlachy v mykologii, *Preslia* 1955, 27: 287-304). Autor však správně ukazuje, jakou edukační roli hraje Česká mykologická společnost, ale také upozorňuje, jak se v tomto případě propojuje laické a odborné poznávání.

Druhý etnografický kontext, kterému se Senft věnuje, je spojen se sběrem a produkcí hub za účelem zisku. Na příkladu muže, který se sběrem hub a dalších lesních plodin zabývá profesionálně ukazuje, že se sběr odehrává prostřednictvím vícesmyslových praktik, které se dlouhodobě kultivují a koncentrují se do toho, co podle Shiho Satsuky nazývá Senft událost „koto“. Jde o takový typ poznání, kdy se aktéři

„naladí“ na komplexní přírodní procesy, jde tedy o dlouhodobě kultivovanou intuici. Na základě této intuice pak probíhá i péče o takové přírodní prostředí. S inspirací v práci Anny Tsing pak dovozuje, že jde o příklad „latentních commons“, které jsou spravovány praktikami, jež nemají lesy ani příliš otevírat, ani příliš uzavírat.

Tématem další kapitoly je sběr lesních plodin, který u nás představuje relativně rozšířenou činnost, podléhá napětí mezi sběračstvím jako prospěšným individuálním samozásobitelstvím a jako činností, která „drancuje“ přírodní zdroje. Autor zde poměrně vyváženě ukazuje, že je tuto činnost nemusíme nutně vidět v této zjednodušené dichotomii, protože sběračství může mít jak altruistické motivace, tak tržní ambice, a jde tudíž o svého druhu hybridní ekonomiku. Autorovo pozorování, že se nejedná ani o extraktivismus ani o aktivismus, je přitom velmi důležité a přínosné. Pro diskusi bych ale navrhl otázku, jestli to však není obecnější charakteristika sběračství, které se v moderní produkci potravin logicky vytratilo, protože představovalo méně efektivní způsob získávání živin?

V následujících pasážích se autor vrací k profesionálnímu sběru a produkci hub, která transformuje houby v komoditu. Pozoruhodné je, jak se v těchto případech vyjednává, co je vůbec komodita a jak probíhá její produkce. Profesionální sběr hub pro trh je zásadně závislý na dostupnosti komodity v lesích. Hodnota produktu tedy spočívá především ve znalostech a schopnostech získat produkt i v době, kdy se k nim běžný houbař nedostane. Tržní hodnota je tak v přímé závislosti na samozásobitelské aktivitě a její rozšířenosti v daném kulturním kontextu. V závěru této části autor analyzuje „přetoky“ houbaření, které podle něj umožňují překonat ekonomický slovník „negativních externalit“, a přesto je konceptualizovat jako ekonomické jednání. Toto konceptuální uchopení, je pro mne, příznám se, stále nepříliš srozumitelné. Pro diskusi bych tak navrhl otázku, v čem spočívá přínos tohoto konceptu pro autorův základní argument a jak se k němu vztahují tři zjištění o houbaření, které zde autor uvádí.

V poslední empirické části autor reflektuje možnosti a limity kosmopolitiky jako vyjednávání toho, jaké sféry a jaké aktéry je možné zahrnout do společného světa. Materiální vazby k určitým druhům hub, podle něj, umožňují přináležení k určitým kolektivům stabilizovat a jejich prostřednictvím modelovat ideální podoby těchto kolektivů. Ukazuje to na třech etnografických příkladech, a to vztahu k psychedelickým houbám, léčivým houbám a houbám jako prostředku utváření vztahů v rámci náboženského společenství.

V závěru autor trefně shrnuje svůj argument a shrnuje zjištění jednotlivých kapitol. Vyzdvihuje zde tři obecné závěry. Za prvé umožňuje „houbařina“ rozvíjet mezidruhovou vzájemnost, protože nejde jen o utilitární vztah člověka k plodině, ale také o aktivitu hub („performanci života“), které „oslovují“ ostatní živé i neživé aktéry. Za druhé autor vyzdvihuje neformální regulaci „houbařiny“, která odráží to, že houby zpochybňující vůbec koncept vlastnictví, protože, jak píše autor, každá plodnice v sobě zahrnuje jak soukromé, tak obecní i veřejné. Z toho také vyvozuje, že je možné chápat schopnosti hub utvářet ekologické vztahy a přetvářet své prostředí jako svého druhu navazování vlastnického vztahu. Za třetí autor zdůrazňuje roli hub pro utváření sociálních vazeb, které se mohou inspirovat v mykorhizních vazbách, což může vést k altruistickým modelům jednání a environmentálně citlivým způsobům předávání vědění. Všechny tyto tři teze mě vedou k závěrečné otázce: je mně určitě sympatické, že autor symetrizuje aktérství a jednání lidí a hub, ale není současně toto jednání podstatně odlišné povahy? Jak definovat takové symetrické jednání, které má zahrnout lidské, ostatní živé, ba dokonce i neživé tvory?

Práce splňuje všechny požadavky na kvalitní disertační práci, je skvělou etnografickou studií, která zdárně propojuje teoretické, metodologické inovace s empirickou analýzou, a proto ji doporučuji k obhajobě.

Karel Šima